

BESZÉDFELDOLGOZÁSI NEHÉZSÉGEKKEL KÜZDŐ GYERMEKEK PERCEPCIÓS FEJLŐDÉSÉNEK VIZSGÁLATA

Imre Angéla – Gráci Tekla Etelka

Bevezetés

A gyermek anyanyelv-elsajátítása természetesnek tűnő folyamat. A mindennapi életben csak akkor figyelünk föl rá, amikor probléma tapasztalható az elsajátítás menetében (Lengyel 1981). Az anyanyelv-elsajátításnak két összefüggő, mégis különböző oldaláról beszélhetünk. Az egyik a beszédprodukció, a másik a beszédpercepció. Az előbbi hibáit, nem megfelelő szintjét könnyebben vesszük észre, míg a percepciós folyamatok rejtett működésének zavarai, gyakran épp a jobb értelmi képességű gyermekek esetén, csak későn derülnek ki a kompenzációs stratégiák alkalmazása miatt. Ezekre a hibákra ezért későn, az iskolai kudarcok során figyelünk föl, pedig minél előbb kezdődik a korrigálás, annál eredményesebb, és a tanulási problémák is elkerülhetők (Gósy 1994).

A beszédpercepció maga több szintre osztható: a hallási, az észlelési, a megértési és az asszociációs szintre. Ezen szintek egymásra épülnek, a beszédfeldolgozás során szoros kapcsolatban működnek. A hallott szöveget először hanghulámokként fogjuk föl, majd ezeket a jeleket megfeleltetjük az adott nyelv beszédhangjainak, fonémáinak; a megértés szintjén pedig szemantikai és szintaktikai elemzések folynak az észlelésiekkel kvázi-párhuzamosan, sőt eredményük vissza is hathat az alsóbb szintek működésére. Az asszociációk szintjén az értelmezés zajlik. Ezeknek a szinteknek a fejlettsége/fejletlensége nemcsak a hallás utáni beszédmegértést befolyásolja, hanem a vizuális információfeldolgozást, az olvasást is (Gósy 2005).

Az anyanyelvi fejlődés megfelelő működését speciálisan kidolgozott tesztek segítségével ellenőrizhetjük. A Peabody-, a Binet-teszt, a Token-próba vagy a Sindelar-féle tesztek nemzetközileg is elismertek, ezeket több nyelvre is adaptálták. Az említett tesztek egy-egy részfolyamatot, illetőleg a vizuomotoros koordináció fejlettségét mérik.

1984 és 1988 között Gósy Mária kidolgozta az anyanyelv-elsajátítás percepciós oldalát mérő komplex tesztsomagot (1995b), a GMP-t, valamint a fejlesztés módját (1995a). Ezen teszttel mérhető, hogy a gyermek beszédpercepciós működései elérik-e az életkorának megfelelő szintet, illetve elmaradás/zavar esetén mekkora annak mértéke. Az egyes altesztek vizsgálják a beszédértési részfolyamatokat, a szóértést, a mondatértést, a szövegértést, illetve a szóaktiválást. A GMP-tesztek eredményeivel már számos tanulmány és előadás foglalko-

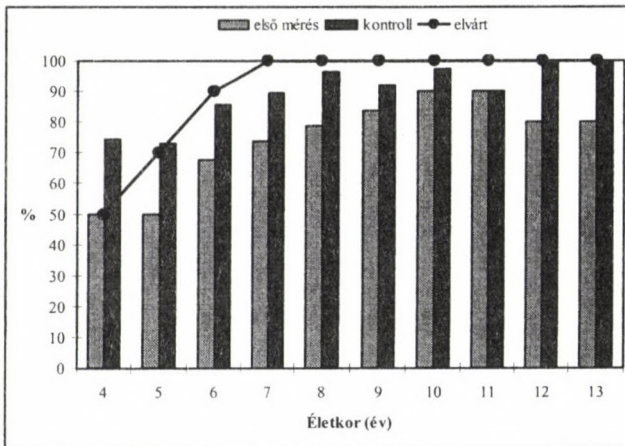
zott, azonban ismereteink szerint csak kevés alapult longitudinális vizsgálaton (pl. Szuhaj 2000). Jelen kutatásunkban arra voltunk kíváncsiak, van-e, és ha igen, mekkora mértékű a gyermekek beszédészlelésének fejlődése. Ehhez 153 gyermek első mérésének és kontrollvizsgálatának eredményeit hasonlítottuk össze. Az első mérés és a kontrollvizsgálat között eltelt idő átlagosan 13,7 hónap volt. Az 1. táblázat a mérésben részt vevő gyermekek számát mutatja koronkénti megoszlásban. A gyermekek mintegy 60%-a az 5-6-7 évesek korosztályához tartozik.

1. táblázat: A vizsgálatban részt vevő gyermekek koronkénti megoszlása

Életkor (év)	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Fő	9	31	32	31	18	23	4	1	2	2

Eredmények

A GMP2-es feladatban a gyermekeknek 10 zajjal fedett mondatot kell egyszeri hallás után megismételniük. Ennek az altesztnek a célja a gyermek fonetikai és fonológiai észlelésének a felmérése.

1. ábra

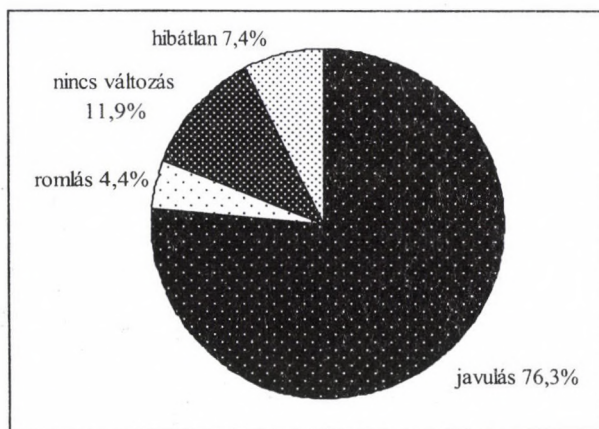
A GMP2 eredményei az első mérés kor és a kontroll idején

A feladatban az elvárt szint a következőképpen alakul: a 3 évesektől 30%-ot, vagyis 3 mondat helyes ismétlését várjuk, majd évenként 20%-kal, vagyis további két mondat helyes ismétlésével várunk többet. 7 éves kortól az elvárt szint 100%. Az 1. ábrán az első mérés eredményeit, a kontrollmérés eredményét, valamint azoknak az elvárt szinthez képest tapasztalható alakulását láthatjuk korosztályokra bontva. A vizsgált gyermekek közül csak a 4 évesek érik el az első

mérés idején a megfelelő, 50%-os szintet. A legkisebb elmaradást a 10 és 11 éves gyermekeknél tapasztalhatjuk, ez 10%-nyi, a legnagyobbat pedig a 6 éveseknél, ez 35,8%.

Ha az első mérés és a kontroll eredményeit összevetjük, akkor látható, hogy minden korosztálynál történt fejlődés a két mérés között eltelt időben, de úgy tűnik, a fejlődés mértéke függ az első mérés kori életkortól. A legtöbb javulást a 4 éveseknél látjuk, ez mintegy 48%-nyi, a legkevesebbet pedig a 9 éveseknél, akik átlagosan 8%-nyival teljesítettek jobban a második méréskor. A 11 éves gyermekeknél átlagban nem mutatható ki változás a két mérés között.

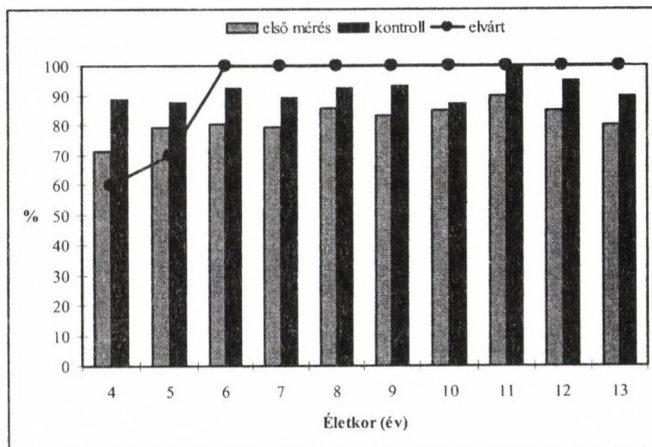
A 2. ábrán azt láthatjuk, hogy milyen mértékben fordult elő javulás, romlás, illetve stagnálás. A gyermekeknek mintegy 76%-a jobban teljesített a kontroll idején, 4,4%-nál azonban romlás tapasztalható, míg 11,9% fonetikai-fonológiai észlelése változatlan maradt. A „hibátlan” kategória azokat a gyermekeket jelöli, akik mindkét esetben 100%-ot értek el. Ez ennél a feladatnál a gyermekek 7,4%-át jelentette.

2. ábra
GMP2 – A változás mértéke

A GMP3-as altest segítségével az akusztikai-fonetikai szint, valamint a szó-előhívási folyamatok működéséről kapunk képet. A feladat 10 zajjal fedett szó ismétlése. Ebben a feladatban 3 éves kortól 30, 4 éves kortól 60, 5 éves kortól 60-70%-ot várunk, 7 éves kortól pedig hibátlanul kell tudni teljesíteni a feladatot. Azt tapasztaltuk, hogy a 4 és 5 éves gyermekek általában az elvárt szintnek megfelelően vagy jobban teljesítettek, a többi gyermek azonban elmaradást mutat. A legnagyobb átlagos elmaradást a 7 éveseknél láthatjuk, a mértéke 20,8%. A két mérés eredményeit összehasonlítva itt is a 4 évesek fejlődése a legna-

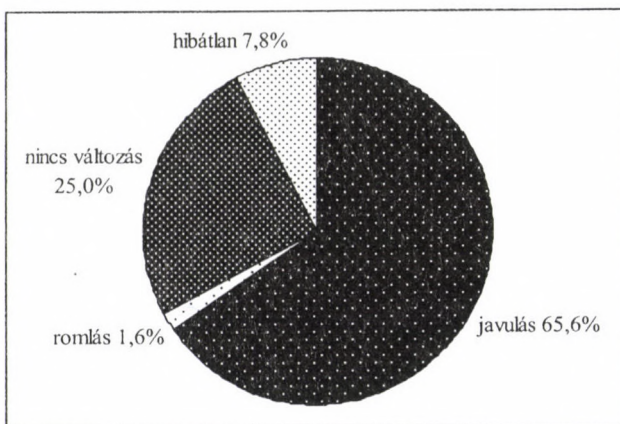
gyobb, 24,1%-nyi, míg a 11 éves gyermekeké a legkisebb, átlagosan csak 3%-nyi (3. ábra).

3. ábra

A GMP3 eredményei az első mérésakor és a kontroll idején

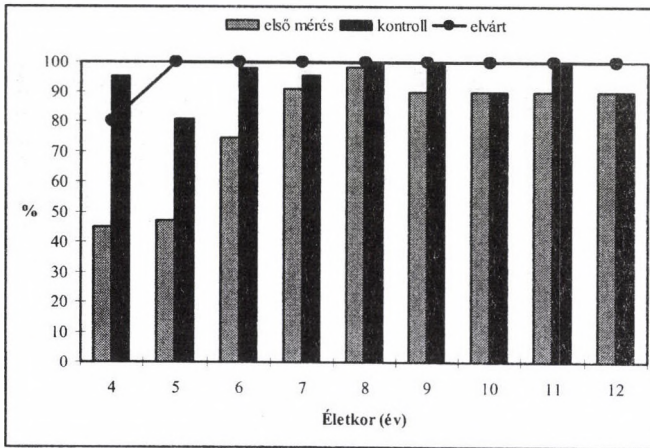
A gyermekek 25%-ánál nincsen javulás, 1,6%-uk rosszabbul teljesített a kontrollmérés során. A gyermekek 65,6%-a az első mérés óta fejlődött (4. ábra).

4. ábra

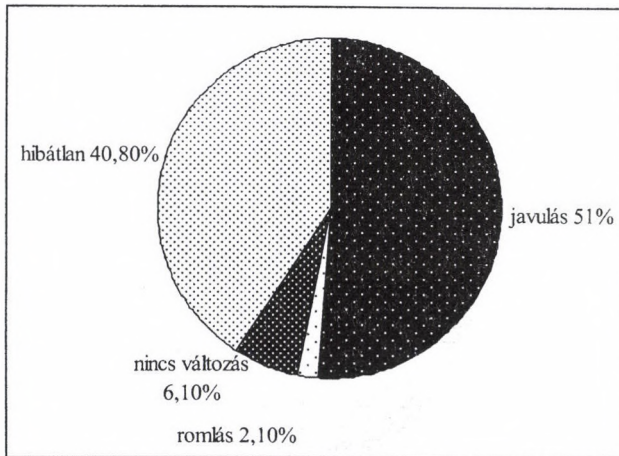
GMP3 – A változás mértéke

A GMP4 tesztnél 10 szűk frekvenciatartományú mondat ismétlése a feladat. Az a cél, hogy a gyermek beszédészlelésében az akusztikai kulcsok megfelelő működését, a fonetikai feldolgozásba történő integrálódását megítélhessük.

5. ábra

A GMP4 eredményei az első méréskor és a kontroll idején

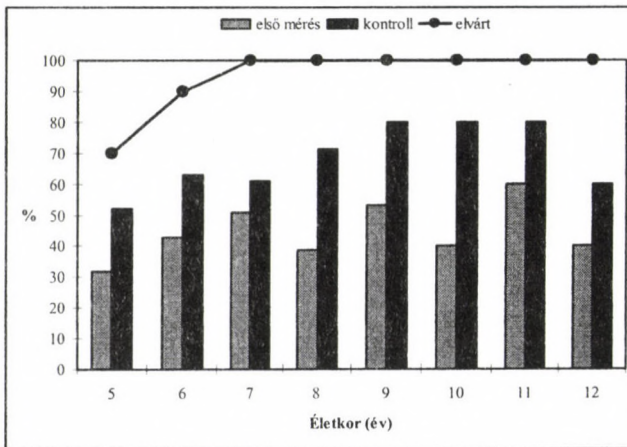
6. ábra

GMP4 – A változás mértéke

A 3 évesektől 70-80%-ot, a 4 évesektől 80-90%-ot, 5 éves kortól 100%-ot várnunk el. Az első mérésnél a kisebbeknél 50% körüli elmaradást tapasztaltunk.

7 éves kortól az eredmények egyre jobban megközelítik az elvárt szintet. Ha a kapott eredményeket összevetjük a kontroll eredményeivel, feltűnik, hogy a nyolc éveseknél a két mérési eredmény között nincs különbség (5. ábra). Ennek oka, hogy itt 1 gyermek kivételével mindenki a „hibátlan” kategóriába tartozik; ennek az 1 gyereknek az eredménye viszont stagnál. Javulást a gyermekek 51%-nál tapasztalunk (6. ábra).

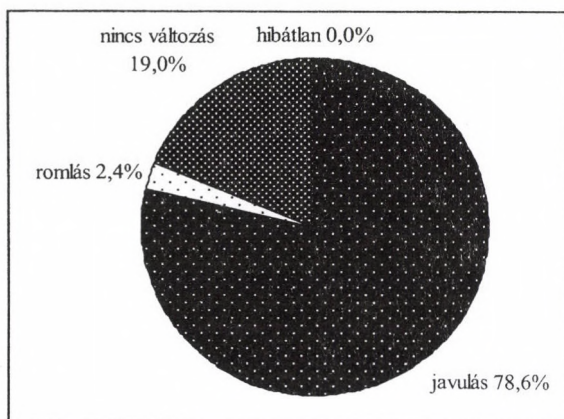
A GMP5-ben 10 gyorsított mondatot kell ismételni, ahol az eredeti mondatok tempójához képest mindegy 25%-os a gyorsítás. Ennek segítségével az akusztikai-fonetikai-fonológiai szintek együttes működését, illetve hangsúlyozottan a fonológiai ítéltelhetjük meg. Ennél az altesztnél 7 éves kortól várunk el 100%-os eredményt. Több publikáció is beszámol róla, hogy általában a gyorsított mondatokkal történő tesztelésnél tapasztalhatjuk a leggyengébb teljesítményeket (pl. Kocsis 1996, Vančóné Kremmer 2002, Simon 2001). Ezt a megfigyelést a mi adataink is alátámasztják, hiszen az eredmények azt mutatják, hogy például a 6 és 7 évesek kevesebb mint 50%-át teljesítik az elvárt szintnek. A kontrollvizsgálat eredményei szerint azonban minden korcsoportnál nagyfokú fejlődés tapasztalható: ahogy a 8. ábra is mutatja, a gyermekek közel 80%-ának eredménye javult a második mérés időpontjára. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy ennél a résztesztnél nem találtunk hibátlan teljesítményt, és a gyermekek közel egyötödénél nem mutatkozik fejlődés.

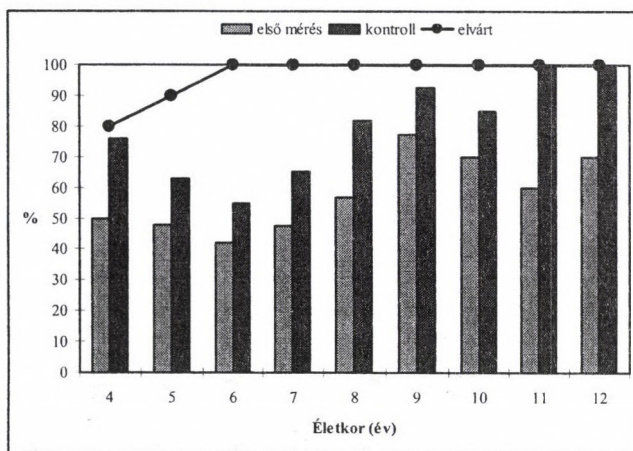
7. ábra

A GMP5 eredményei az első méréskor és a kontroll idején

A GMP10 esetében a gyermekeknek olyan 10 értelmetlen hangsort (logotomot) kell visszamondaniuk, amelyek nagyrészt a magyar fonotaktikai szabályoknak megfelelően épülnek fel. A teszt segítségével információt szerezhetünk a gyermek szeriális észleléséről.

8. ábra
GMP5 – A változás mértéke

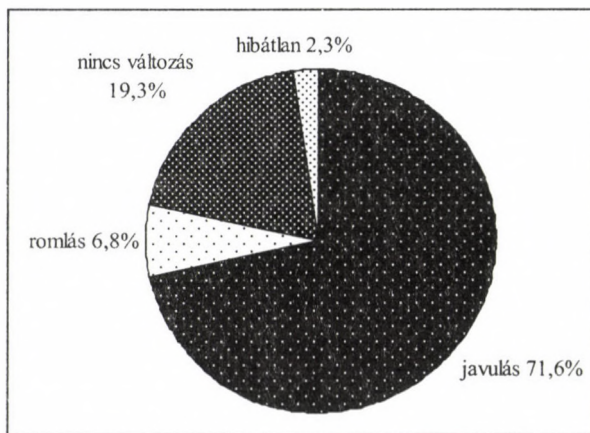

9. ábra
A GMP10 eredményei az első mérésakor és a kontroll idején

A GMP10-ben 4 évesektől 80%-os eredményt várunk el, a 6 éveseknek a feladatot hibátlanul kellene megoldaniuk, de a grafikon (9. ábra) is jól mutatja, hogy az első mérés alkalmával különösen a fiatalabbak – tehát az 5, 6 és 7 évesek – eredményei nem érik el az elvárt szint 50%-át sem. Ez azért jelent problémát, mert ez az időszak az anyanyelv-elsajátítás egyik legfontosabb szakasza. A gyermekek számára ez a tesztfeladat ahhoz hasonló, mint amikor anyanyelvükön (vagy egy másik nyelven) új szavakat hallanak, és azokat megpróbálják

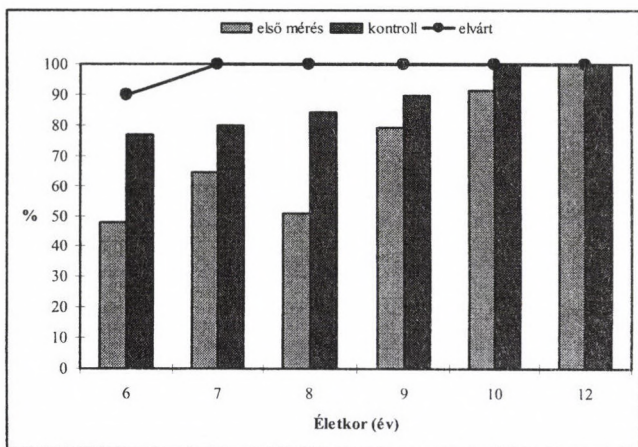
ismételni. A gyenge eredmények azt jelzik, hogy gátolt az anyanyelvi szókincs bővülésének lehetősége. Az ábrán jól látszik, hogy még a 11 és 12 évesek teljesítménye is jelentősen elmarad az elvárt szinttől. A kontroll adataiból kiderül, hogy amíg a 4, 7 és 8 évesek fejlődése 40% fölötti volt, addig a 9 évesek csak 20%-os fejlődést mutattak.

A 10. ábra adataiból leolvasható, hogy sajnos a gyermekek megközelítőleg 26%-ának az eredménye nem javult, vagy esetleg romlott, 71%-uknál fejlődés történt. Fontos azonban megjegyezni, hogy a második mérés idejére is csak a 11 és 12 évesek érik el az elvárt szintet, a 4 és 9 évesek megközelítik a standardként megadott értékeket, a többi korcsoportnál ennél nagyobb elmaradás tapasztalható.

10. ábra
GMP10 – A változás mértéke

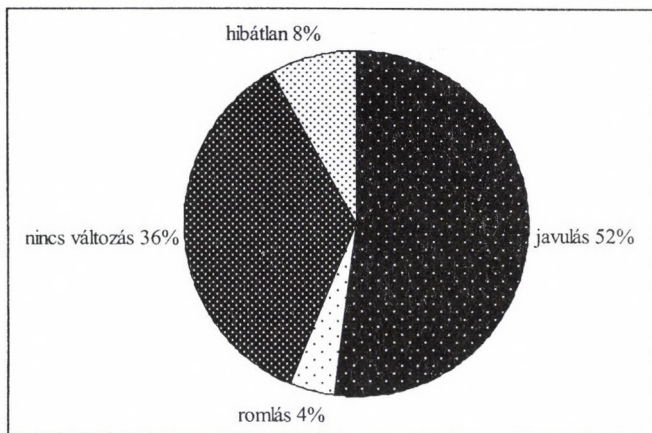
A GMP17-es alteszt célja a beszédhang-differenciálás szintjének felmérése. Itt a gyermekeknek 23 logatompár azonosságáról kell dönteniük. Ismeretes, hogy az óvodáskorú, 6-7 éves gyermekek még nem mindig képesek az időtartam szerinti oppozíciókat felismerni, de az első osztályosoktól, illetőleg a 7. életévüket betöltöttöktől már 100%-ot várunk el. Az eredmények azonban azt mutatják, hogy a gyermekek többnyire nem érték el ezt a szintet. A mért adatok azért is olyan fontosak, mert ezen feladat hibátlan megoldása feltétele az olvasás, írás és helyesírás problémamentes elsajátításának. Feltűnő eredmény, hogy a 8 évesek teljesítménye mennyire gyenge az első mérés alkalmával: mindössze átlagosan 50,7%-ot értek el. Az első és a kontrollmérés eredményeit összevetve fejlődést tapasztalunk. A legnagyobb fejlődést a nyolcéveseknél láthatjuk: 66%, a legkisebbet pedig a 10 éveseknél, ez 9,5%. Mégis, a második méréskor is csak a 10 és 12 évesek érik el az elvárt szintet (11. ábra).

11. ábra

A GMP17 eredményei az első méréskor és a kontroll idején

A 12. ábra adataiból kiderül, hogy a gyermekek 40%-ának az eredménye nem javult, vagy éppenséggel romlott, csak 52%-uknál tapasztalható fejlődés.

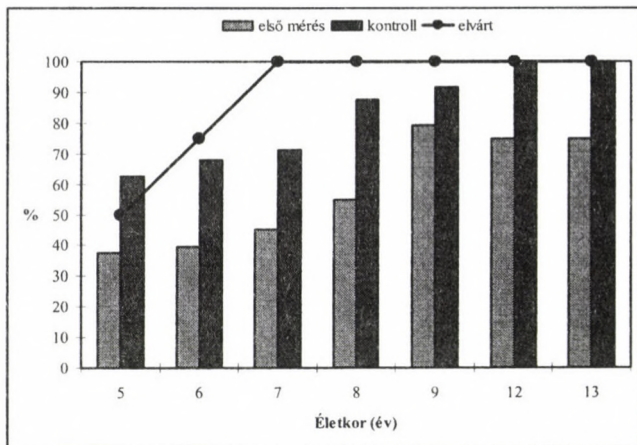

12. ábra

GMP17 – A változás mértéke

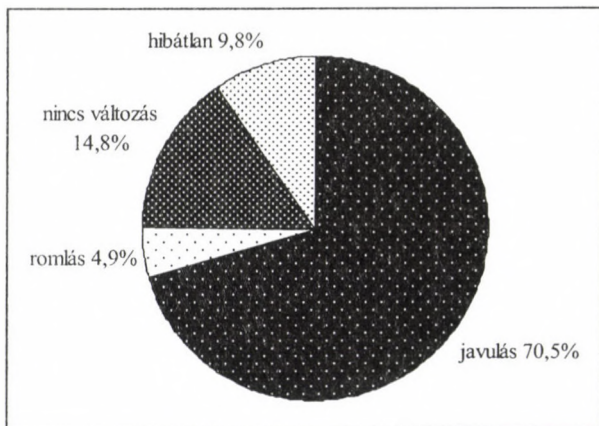
A GMP18-as altesztjének célja a transzformációs és szeriális észlelés megítélése. Itt a gyermekeknek színes kockákat kell hangoknak megfeleltetni. A tesztet minden esetben elvégeztetjük az iskolás gyermekekkel, nem iskolásoknál csak akkor, ha a gyermekek betöltötték a 7. életévüket. A 4 részből álló feladatot

7 éves kortól a gyermekeknek hibátlanul kell megoldaniuk; ha bármelyik részfolyamatban tévednek, az arra utal, hogy a transzformációs percepció zavart, nem működik megfelelően. Az eredmény azt mutatja meg, vajon problémamentes lesz-e a gyermekek írás- és olvasástanulása, nehézségük támad-e ezek technikájának elsajátításában.

13. ábra

A GMP18 eredményei az első méréskor és a kontroll idején

14. ábra

GMP18 – A változás mértéke

Azt tapasztaltuk, hogy az első mérésnél egy gyermek sem érte el az elvárt 100%-ot (13. ábra). A legnagyobb elmaradás a 7 éveseknél volt tapasztalható: 54,8%. Az első és a második mérés eredményeit összevetve 20–67%-nyi fejlődést állapíthattunk meg.

A gyermekek 70,5%-a javulást mutatott, 14,8%-uknál nincsen változás, majdnem 5%-uk teljesítménye pedig romlott (14. ábra).

Összefoglalás

A kapott eredményeket összegezve azt mondhatjuk, hogy a gyermekek eredményei az első és a kontrollmérés között több mint 60%-uknál fejlődést mutatnak. A fejlődés mértéke azonban változó. Meg kell azt is jegyeznünk, hogy 10–30%-uk egy vagy több észlelési szintje nem fejlődött, esetleg további romlást mutatott az eredményük. Felmerül a kérdés, hogy ennek mi az oka. Feltételezhetjük, hogy az otthoni fejlesztés kevésnek bizonyul, több segítségre lenne a gyermekeknek szüksége. Véleményünk szerint jó lenne a terápiába a pedagógusokat minél nagyobb arányban bevonni (aminek természetesen feltétele a célirányos felkészítés), így minden gyermeknek több lehetősége nyílna a fejlődésre.

Irodalom

- Gósy Mária 1994. *A beszédészlelés és a beszédmegértés fejlesztése (szóban és írásban). Iskolásoknak.* Nikol Kiadó, Budapest.
- Gósy Mária 1995a. *A beszédészlelési és beszédmegértési folyamat zavarai és terápiája.* Nikol Kiadó, Budapest.
- Gósy Mária 1995b. *GMP-diagnosztika.* Nikol Kiadó, Budapest.
- Gósy Mária 2005. *Pszicholingvisztika.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Kocsis Judit 1996. Óvodáskorú gyermekek beszédészlelési és beszédmegértési teljesítményének alakulása. In Gósy Mária (szerk.): *Gyermekkori beszédészlelési és beszédmegértési zavarok.* Nikol Kiadó, Budapest, 100–121.
- Lengyel Zsolt 1981. *A gyermeknyelv.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Simon Orsolya 2001. A magyar és az angol beszédészlelési és beszédmegértési teljesítmény összefüggései 11-12 évesek körében. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 1/2. 45–61.
- Szuhaj Eszter 2000. A beszédészlelés és beszédmegértés vizsgálata mozgássérült, enyhe értelmi fogyatékos gyermekekkel. *Fejlesztő Pedagógia* 11/3. 20–23.
- Vančóné Kremmer Ildikó 2002. A beszédészlelés és beszédmegértés vizsgálata magyar-szlovák kétnyelvű gyermekeknél. In Lanstyák István – Simon Szabolcs (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.